

Стан пачатковай адукацыі ў Беларусі ў другой палове XIX-пач.XX стст.

Пасля паўстання 1863-1864 гг сістэма адукацыі ў Беларусі была зарыентавана на выхаванне вучняў ў духу манархізму, праваслаўя і афіцыйнай народнасці. У 60-90 гг. асноўнымі тыпамі навучальных устаноў у сістэме пачатковай адукацыі ў сельскай мясцовасці з'яўляліся народныя вучылішчы, царкоўна-прыходскія школы і школы граматы, а ў гарадах – прыходскія, павятовыя і гарадскія вучылішчы. Падпарадкаваныя Міністэрству народнай асветы (МНА) народныя вучылішчы давалі больш трывалыя веды, чым падпарадкаваныя ведамству праваслаўнай царквы царкоўна-прыходскія школы і школы граматы. Прычым каталіцкае насельніцтва адмаўлялася ў апошнія пасылаць сваіх дзяцей.

З пачатку 80-х гг. XIX ст. улады ажыццявілі шэраг мерапрыемстваў, накіраваных на матэрыяльную падтрымку менавіта царкоўна-прыходскіх школ, расходы за ўтрыманне якіх пераўзыходзілі ўтрыманне школ МНА. У канцы XIX ст. у Магілёўскай і Мінскай губернях школы царкоўнага ведамства ўжо складалі 85 % усіх пачатковых школ.

Ніжэйшым разрадам царкоўных школ былі школы граматы. Яны, як і царкоўна-прыходскія, былі аднакласнымі з двухгадовым тэрмінам навучання. У іх выкладаліся: Закон Божы. (дзе акрамя вывучэння тэкстаў малітваў і кароткага катэхізіса вучні атрымлівалі звесткі па свяшчэннай гісторыі), чытанне рэлігійна-навучальных і мастацкіх тэкстаў; царкоўнае песнапенне; пісьмо; арыфметыка. Змест усяго выхаваўчага і навучальнага працэсаў быў падпарадкаваны мэце атрымання элементарнай граматы (па расійскай мове і арыфметыцы) з выхаваннем рэлігійнай маральнасці.

Народныя вучылішчы з'яўляліся аднакласнымі з трохгадовым тэрмінам навучання, на мяжы XIX – пачатку XX ст. пачалі дзейнічаць двухкласныя народныя вучылішчы з тэрмінам навучання 5-6 гадоў. Існавала істотная розніца ў размеркаванні колькасці гадзін па адных і тых жа дысцыплінах у параўнанні з царкоўнымі школамі. Так у народных

вучылішчах асноўным прадметам была руская мова, закліканая навучыць грамаце, чытанню і чыстапісанню. Асноўным падручнікам з'яўлялася «Книга для чтения» (Вільно, 1863). Ён складаўся з асобных фрагментаў твораў А.Пушкіна, М.Някрасава, І.Крылова, а таксама гераічных эпизодаў расійскай гісторыі і інш. 5 гадзін у тыдзень адводзілася Закону Божаю (дарэчы, у царкоўных школах – 15 гадзін)

У.М.Ігнатоўскі пісаў, што школа паступова трапляла пад нагляд і кантроль рускай адміністрацыі, рыхтуючы «новых русіфікатараў» з асоб мясцовага паходжання. Галоўнымі прынцыпамі русіфікатарскай палітыкі сталі пастулаты рускай нацыянальнай ідэалогіі – праваслаўе, самадзяржаўе, народнасць [1]. У 80-я гг. Палова сялянскіх дзяцей, навучыўшыся чытаць і пісаць, пакідалі школы. Асабліва вялікім быў адсеў вучняў з царкоўна-прыходскіх школ [2, с.120].

Тым не менш, колькасць школ царкоўнага ведамства ў Беларусі павялічвалася. Там, напярэдадні рэвалюцыі 1905-1907 гг. іх налічвалася 4990 (1217 царкоўна-прыходскіх і 3773 школы пісьменнасці). З гэтай колькасці двухкласавых (з 4-5 гадовым навучэннем) было 26 школ, астатнія – аднакласавыя (з 3 гадовым навучаннем).

Пад уплывам рэвалюцыйнага руху і патрэбаў капіталістычнага развіцця царызм быў вымушаны пайсці на пашырэнне народнай адукацыі. Сетка пачатковых вучылішчаў усіх ведамстваў павялічылася з 6275 да 7505 (на 19,5%), а колькасць навучэнцаў у іх узрасла на 83%[3]. Удасканалывалася метадыка навучання, у пачатковых школах шырэй ужываліся наглядныя дапаможнікі. Настаўнікі налажвалі экскурсіі вучняў на прадпрыемствы, да гістарычных помнікаў. Аднак па-ранейшаму, упраўленне Віленскай вучэбнай акругі ставіла задачу выхоўваць навучэнцаў у духу адданасці праваслаўнай царкве і царскаму самадзяржаўю. У сферу дзяржаўных прыярытэтаў не ўваходзіла стварэнне агульнаадукацыйных нацыянальных школ, асабліва беларускіх і украінскіх. Пэўныя надзеі на адмену рэакцыйных, антынародных распараджэнняў царскіх улад у галіне асветы і школы, на адукацыю па

нацыянальных і рэлігійных прыкметах насельніцтва ўскладала на Дзяржаўную думу. У шматлікіх наказах дэпутатам сяляне падкрэслівалі, што школа і пісьменнасць патрэбны дзецям як найважнейшыя сродкі пазбаўлення ад цемнаты і невуцтва, як найпершая жыццёвая патрэба.

У кастрычніку 1910 г. III Дума прыступіла да разгляду “Палажэння аб пачатковых вучылішчах”. Выкарыстанне рускай мовы ў школах імперыі, задачы пачатковай адукацыі і царкоўнапрыходскіх школ былі галоўнымі пунктамі пры яго абмеркаванні. Урад выдзеліў пытанні аб мове выкладання ў пачатковай школе як галоўнае ад дакладнага вырашэння якога залежала не толькі будучае школы, але і будучае Расіі [4]. Высокую актыўнасць пры абмеркаванні гэтага пытання праявілі правыя дэпутаты дэпутаты ад беларускіх губерняў. Яны заяўлялі, што руская мова, без выключэння, ва ўсіх школах павінна быць мовай выкладання, імкнуліся не дапусціць распаўсюджвання ў заходніх губернях польскай, яўрэйскай і беларускай моў.

З пачатку XX ст. істотную дапамогу народнай школе аказвалі мясцовыя земствы. Выбарныя прадстаўнічыя органы самакіравання, укамплектаваныя з мясцовых прадстаўнікоў, яны адлюстроўвалі інтарэсы шырокай грамадскасці і праводзілі ў жыцці праграмы сацыяльных рэформ. Звяржэнне самадзяржаўя і прыход да ўлады Часовага ўрада стварылі больш спрыяльныя ўмовы для дэмакратызацыі школьных спраў.

Літаратура

1. Ігнатоўскі, У. Гісторыі Беларусі ў XIX і ў пачатку XX стагоддзя / У.Ігнатоўскі. – выд. 3, стэрэатыпнае – Мінск: БДВ, 1928. – С.148
2. Цітоў, В.С. Гісторыя айчынай культуры: дапаможнік у 2ч.– Ч.1. Са старажытных часоў да канца XIX. / В.С.Цітоў – Мінск: БДПУ, 2009. – 132 с.
3. Памятная кніжка Віленскага учебнага округа на 1900/1901 г..– Ч.2 Вільна, 1901. – С.6-15, 20-26, 45, 59-94, 95-140.
4. Государственная дума. Стенографические отчеты. Созыв III. – СПб.: Гос.типография. – 1907-1912. – Сессия IV. – Т.1. Заседание 1-38 (1910) – Ст.1013